

Александар Л. Југовић¹
Универзитет у Београду,
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију
Београд (Србија)
Драган В. Живаљевић²
Академија за националну безбедност
Београд (Србија)

316.647.7:32
Прејледни научни рад
Примљен 26/03/2021
Прихваћен 24/05/2021
doi: [10.5937/socpreg55-31516](https://doi.org/10.5937/socpreg55-31516)

ПОЈМОВНИ И КОНЦЕПТУАЛНИ ПРИСТУПИ РАДИКАЛИЗАЦИЈИ КАО ПРОЦЕСУ РАЗВОЈА НАСИЛНОГ ЕКСТРЕМИЗМА

Сажетак: Радикализација је политички, социјални, психолошки и групни процес који доводи до околности да су одређена политичка уверења праћена спремношћу појединца и група да на директан начин испољавају насилни екстремизам и терористичке акте. Циљеви овог рада су анализа појмова радикализације, екстремизма и тероризма и класификација и објашњење различитих концепата радикализације. У раду се користе методе анализе, синтезе и класификације. Радикализација се класификује и објашњава кроз три општа приступа: структуралне контексте, факторе ризика и развој радикализације. Кључни резултат рада јесте закључак о потреби за научним развојем целовите теорије радикализације. Синтетичка интегративна теорија развоја радикализације треба да узме у обзир различите и међусобно условљене димензије овог процеса.

Кључне речи: радикализација, насилни екстремизам, тероризам

Увод

Због историјске, политичке и културолошке условљености у дефинисању, појам радикализације, као процеса који одређене појединце и групе води до испољавања насилног екстремизма и терористичких аката, различито се тумачио. Поред објективних тешкоћа у одређењу, разлози одсуства сагласности леже у глобалним политичким интересима и последицама које његово принципијелно одређење може да има. Најбољи пример је искуство Србије где су западне силе, под плаштом „заштите људских права” албанске мањине, прво нелегално извршиле војну интервенцију 1999. године, а потом

---

¹ ajugovic1971@gmail.com

² zivaljevic@gmail.com

неке од њих и признале самопроглашену сецесију АП Косова и Метохије, која се управо и одвијала кроз процес масовне радикализације који је довео до тероризма.

Проблем насилног екстремизма и тероризма се за западне државе у 21. веку посебно отвара након терористичких напада у САД 2001. године, а потом и на више места у земљама ЕУ од организације Исламска држава (ISIL). У званичним документима ЕУ, тероризам се сматра главном претњом по безбедност Европске уније (EUROPOL, 2020). Према подацима Европола (EUROPOL, 2020), у трогодишњем периоду од 2017. до 2019. године у земљама ЕУ је извршено укупно 453 терористичка акта, због којих је ухапшено укупно 3279 особа. У 2019. години у терористичким нападима у земљама ЕУ укупно је погинуло 10, а повређено 26 особа (EUROPOL, 2020: 11).

Радикализација и екстремизам јесу потенцијални оквир манипулације како оних који организују политички мотивисана насилна понашања, тако и представника држава којима борба против екстремизма може послужити за ширење „културе страха” код грађана и угрожавања људских права под велом бриге о безбедности. У бројним медијским извештајима, па и у научној литератури, појмови радикализације, екстремизма и тероризма често се посматрају као синоними, иако међу њима има јасних разлика.

Из аспекта науке зато је важно ставити појам и концепт радикализације у простор појмовно-теоријске расправе. Први циљ овог рада јесте анализа појма радикализације, екстремизма и тероризма. Други циљ рада је класификација и објашњење различитих концепата радикализације. И трећи циљ је давање оквира за развој целовите и интегративне теорије радикализације.

Методолошки приступи у раду су: анализа – којом се на основу општих појмова о радикализацији изводе посебне чињенице о природи овог феномена; синтеза – којом се на основу појединачних сазнања о концептима радикализације изводе општи елементи који могу бити оквир за развој интегративне теорије о радикализацији; класификација – којом се организује сазнање о радикализацији у категорије које омогућавају њено јасније разумевање.

Појам екстремизма и тероризма

У историјском смислу, реч „*extremity*” први је јавно употребио бискуп Стефан Гардинер (Stephen Gardiner) 1546. године када је описивао своје непријатеље (Bötticher, 2017). Етимолошки, појам екстремизма се односи на доследност, крајност, непопустљивост у идејама или поступцима. Екстремизам представља „понашање које је на граници дозвољеног, са тенденцијом да се назначена граница пређе” (Ђорић, 2014:21). Дозвољена понашања су дефинисана позитивним законодавством, као и културним, обичајним или моралним нормама.

Дефиниције екстремизма у антитерористичким стратегијама многих држава често су нејасне и прешироке, што омогућава носиоцима власти да такве околности користе за борбу против својих унутрашњих политичких и идеолошких противника и слабење њиховог опозиционог потенцијала (Neumann, 2017). Одређење екстремизма је прожето идеологијама, уже групним интересима, културно-вредносним и правним системима.

Ако би се екстремизам одредио из аспекта људских права и негативних друштвених последица, онда би се могло донети неколико закључака. Екстремизам јесте контекст политичког и ширег друштвеног насиља и резултат процеса индивидуалне и групне радикализације. Он је сложен друштвени феномен, заснован на пренаглашеним биолошким потребама самозаштите од „другог” и ксенофобичној варијанти схватања одређеног идентитета. Иза екстремизма стоји систем уверења који служи формирању и оправдању насилних понашања која су усмерена ка другим расним, верским, етничким и политичким групама, које се доживљавају као непријатељске (Simeunović, 2009).

Екстремизам није уверење или понашање које извире само из религијских побуда, што је у тумачењу исламистички мотивисаног тероризма данас постао доминантни дискурс у западној јавности. Проблем са овим приступом јесте симплификовање и потенцијална стигматизација једне вероисповести која има различите форме од вехабијског, постмодерног, радикалног до евроислама (Duhandžija-Ilić, 2017).

Екстремистичко понашање је присутно у свим областима друштва: политици, економији, спорту, унутар вршњачких група и друштвених медија. Екстремистичке побуде су често испреpletене сферама религије, политике, историјског искуства, економско-социјалне ситуације и културних уверења.

У демократским системима екстремизам се разуме као идеологија нетрпељивости и искључивости, која је усмерена против принципа демократије и људских права. Екстремиста је „особа којој је циљ да своје идеолошко уверење постигне нападом на живот, слободе и људска права” (Yu Byung-hu, 2017, str. 13). Онај ко је усвојио насилна екстремистичка уверења, обично подржава терористичке акте и потенцијално је спреман да у њима учествује. Тежња да се што јасније профилише овај појам води ка изразу насилни екстремизам.

Појам тероризам потиче из латинских речи „*terrere*” и „*terre*”, што значи плашити или застрашивати.

Тероризам се дефинише као „сложени облик организованог групног и ређе индивидуалног или институционалног политичког насиља. Он је обележен не само застрашујућим брахијално физичким и психолошким, већ и софистицирано-технолошким методама политичке борбе, обично у време политичких и економских криза, а ретко и у условима остварене економске и политичке стабилности једног друштва. Преко терористичких аката покушавају се остварити ’велики циљеви’ на морбидно спектакуларан начин” (Simeunović, 2009, str. 80).

Овај облик политичког насиља увек укључује насиље ради постизања политичких циљева кроз изазивање страха у друштву, јер га обично прате и индиректне жртве у виду страдања невиних грађана. Психолошки ефекти терористичких напада, у погледу уношења страха, панике и социјалних анксиозности код грађана, сматрају се једним од најважнијих циљева овог типа политичког насиља. Тероризам је и безбедносни проблем, али и друштвена девијација, јер угрожава битне друштвене вредности као што су живот људи, слобода, имовина и политички систем државе (Živaljević, Jugović, 2014).

Но важно је и приметити да тероризам није једини облик политички мотивисаног насиља, нити је свако политичко насиље исто што и тероризам (Beriša, 2013). Постоје бројни облици политичког насиља поред тероризма, као што су: претња

силом, принуда, притисак, психофизичко злостављање, репресија, политичко убиство, атентат, терор, итд. (Simeunović, 1993) Такође, политичко насиље некада може имати позитивну улогу, нарочито ако је реч о борби против тероризма или одбрамбеном рату (Ђогић, 2013).

Из политичке визуре, приступи тероризму су често недоследни и интересни: идентичне насилне политичке активности појединаца или група у једном случају се називају тероризмом, а у другом се представљају као прогресивне идеје које су усмерене ка остваривању људских и националних права и слобода.

Када се анализирају типови тероризма, онда се он доводи у везу са идеолошким извориштима, мотивима или екстремистичким уверењима. Иако мотивација за тероризам може бити разнолика, ипак је обично једна идеологија доминантна. Па тако, према Европолу (EUROPOL, 2020, стр. 94–95), у земљама ЕУ присутно је пет облика идеолошки мотивисаног тероризма. То су: 1) цихадистички; 2) десно оријентисани; 3) лево оријентисани и анархистички; 4) етнонационалистички и сепаратистички; и 5) фокусирани на један друштвени проблем.

Радикализам и радикализација

Појам радикализма (лат. *radicis, radicalis* – корен, из корена) се обично односи на политичке идеје о потреби корените промене неког друштвеног и политичког система. Овакав приступ друштвеним променама може се разумети и као покретачка снага друштва (Yu Byung-hu, 2017). Кроз историју, радикалним покретима припадале су многе прогресивне и либералне политичке идеологије. Појам радикализма се сусреће и у називима политичких странака које припадају групама тзв. крајње десне или леве политичке оријентације. Такође, радикализам се доводи и у везу са појединим друштвеним и верским групама, па се користи и термин верског радикализма. Историјски гледано, радикални покрети су више били усмерени ка прогресивном реформизму него ка утопијском екстремизму и глорификовању масовног насиља (Bötticher, 2017).

С друге стране, радикализација се односи на процес који доводи до тога да су одређена политичка уверења праћена спремношћу појединаца да на директан начин дају подршку или да буду ангажовани у актима насиља (Dalgaard-Nielsen, 2010). Спремност на чин насиља, које се доживљава као једино средство у политичком деловању, јесте крајњи исход процеса радикализације. Из овог разлога, радикализација се најчешће доводи у везу са политичким насиљем као њеним кључним обележјем (Neumann, 2013).

Политичко насиље је део друштвеног насиља које се одвија кроз директну или индиректну (латентну) употребу силе у сфери политике или политичких процеса. Оно се односи на коришћење силе над свешћу, телом, животом, вољом или материјалним добрима стварног или потенцијалног политичког противника (Simeunović, 1993).

Радикализација се може одредити као процес изградње екстремистичких уверења, осећања и понашања, која су супротна основним друштвеним вредностима, демократским принципима и универзалним људским правима. Ова уверења заговарају надмоћ одређене групе која је заснована на расној, верској, политичкој, економској или социјалној припадности (Trip, S., et al., 2019). Радикализација је „процес где особа постаје екстремист” (Borum, 2011, стр. 9).

У литератури се помиње и ужи термин терористичке радикализације. То је процес током којег се појединац или група људи отворено излажу идеолошким терористичким порукама и системима веровања и пролазе кроз трансформацију својих уверења од релативно умерених до усвајања терористичких погледа, идеала и аспирација, које могу водити ка чињењу терористичког акта (Kisić, Barišić, Đukanović, 2019). Овај процес је условљен историјским, социјалним, културолошким, политичким, психолошким и религиозним факторима.

Концепти схватања радикализације

Анализирајући научну и стручну литературу која се бави радикализацијом, уочавамо да се овај феномен може класификовати кроз три општа приступа који имају своје концепте (Табела 1).

Приступи структуралног контекста радикализације

Концепт социјалне дезинтеграције. Структуралне карактеристике оних друштава која производе велике неједнакости у сфери економских, политичких, етничких и културних права стварају повећан ризик од настанка радикализације. У ризичне групе за развој насилног екстремизма спадају оне групе које имају више искуства социјалне искључености у виду слабих животних шанси, дискриминације, фрустрације, изневерених очекивања, социјалне депривације, маргинализације, социјалне неинтегрисаности, слабих економских шанси, недоступности социјалних права и образовања, насилних миграција, укључености у нелегалне економске послове итд. Појединци који доживљавају репресију и понижавање у свом свакодневном животу могу бити подложнији високополитизованим и емоционалним сликама патње својих сународника (USAID, 2017). Неке студије потврђују повезаност односа социјалне искључености, неприхватања културног идентитета и радикализације (Doosje et al., 2012).

Концепт политичких покретача радикализације. Поједини приступи у објашњењу радикализације посебно наглашавају политичке покретаче овог процеса, па се у том смислу наводе следећи (USAID, 2017, стр. 6–7): негирање политичких права и грађанских слобода; оштра репресија владе и груба кршења људских права; страна окупација; политичко и војно мешање других држава; ендемска корупција и некажњивост добро повезаних елита; изоловани региони са ниском густином насељености; локални сукоби и неспособност влада да их савладају; дискредитоване владе и слаба политичка опозиција; застрашивање и принуда од стране екстремистичких група где владине службе не могу да обезбеде заштиту својих грађана; перцепција да је међународни систем у основи неправедан, непријатељски и дискриминативно расположен према одређеним друштвима и народима; присутни „проактивни” екстремистички (нпр. верски) програми у заједници.

Концепт медијске изложености и употребе. Радикализација се кроз овај дискурс посматра као медијски посредован феномен и процес. Дигитални и класични медији се сагледавају као простор и средство различитих фаза радикализације – од пропаганде, када се проналазе следбеници идеја и шире поруке екстремистичких организација, па све до обуке за извршавање терористичких аката: прављења

бомби, коришћења оружја или координисања напада. Концепт терористичке пропаганде кроз демагогију, популизам и екстремистичке наративе подразумева демонизовање непријатеља, преузимање улоге жртве, упућивање порука о сопственој супериорности, стварање уверења о религијској и идеолошкој чистоти, стварање емоционалне везе са надреалним „налозима бога” итд. Посебна област радикализације јесте развијање мотивације и обука за чињење *сајбер тероризма (cyberterrorism)* кроз нападе на рачунарске мреже и информације с циљем да се застраше или присиле владе и други политички субјекти на остварење одређених интереса терориста.

Концепт погодујућих услова и ресурса. Ова концепција полази од потребе да се схвате погодујући услови и ресурси за развијање радикализације. Услови се односе на доминантну културну атмосферу у ужој социјалној средини, односе моћи и ауторитета унутар одређене заједнице, степен организованости мреже која мотивише и регрутује чланове групе, начин конспиративног деловања, финансирање активности и средства мобилизације ресурса која су потребна за извођење терористичких напада (људи, транспорт, станова, оружје итд.).

Приступи фактора ризика радикализације

Концепт когнитивних и бихевиоралних фактора ризика. Према Џекова (Dzhekova et al., 2017), радикализација је процес који се одвија кроз утицаје две групе фактора ризика. То су бихевиорални (попут промена у понашању или изгледу) и когнитивни (изражавање мишљења, веровања и ставова на вербалан начин). Сваки од ова два фактора, у зависности од степена ризика, може се поделити у 3 категорије: сугестивне, упозоравајуће и високоризичне (Dzhekova et al., 2017).

Когнитивни сугестивни фактори су: отворено изражавање незадовољства према друштвеним и личним околностима живота; изражавање дихотомног погледа на свет (ми–они); исказивање непоштовања или одбацивања легитимитета власти; негативни наративи према одређеним групама (попут LGBT заједнице, других етничких, верских и политичких група). Упозоравајући когнитивни знакови су: ширење идеја о нелегитимним радикалним променама демократског друштва; отворено изражавање подршке терористичким организацијама и циљевима; отворено исказивање ставова који подржавају насиље.

Сугестивне бихевиоралне показатеље чине: прекидање веза са породицом и пријатељима и социјално повлачење; уочљиве промене у изражавању верских ритуала и других свакодневних навика; изложеност утицају верских и идеолошких вођа и регрутера екстремистичких група; прихватање екстремне политичке реторике; социјална изолација одређених друштвених група или читавих заједница као последица маргинализације. Упозоравајући бихевиорални показатељи јесу: поседовање или дистрибуција екстремистичке литературе и пропагандних садржаја; организовање, вођење или присуствовање протестима с циљем пружања подршке екстремистичким идејама и циљевима; контакт са екстремистичким групама или чланство у њима; укљученост у криминалне активности.

Високоризични показатељи су: путовања у земље високог политичког ризика и сукоба; учешће у борбама и у војној обуци; куповина оружја и неопходног материјала за спровођење насилног терористичког чина.

Наведени фактори ризика јесу индикативан скуп потенцијалних знакова који указују на већу вероватноћу радикализације, али не и на нужност да ће се она развити. Разлог томе је што се фактори ризика налазе у међудејству и са факторима заштите, као што су: социјалне компетенције, ниво самопоштовања, интелигенција, подршка младима од стране одраслих, просоцијално и неекстремистичко окружење итд.

Концепт фактора одбијања и привлачења и контекстуалних фактора. Овај концепт разлаже утицај три групе фактора на развој радикализације (Kisić, Barišić, Đukanović, 2019, str. 11–13).

Фактори одбијања (*push factors*) се односе на негативне друштвене, културне и политичке карактеристике одређеног друштвеног окружења, као што су: социјална искљученост, неједнакост, сиромаштво, дискриминација, ограничен приступ квалитетном образовању, незапосленост, осећај социјалне неправде, ускраћивање грађанских права и слобода, неприхватање групних идентитета, културно угњетавање, политичко незадовољство итд.

Фактори привлачења (*pull factors*) су личне природе и указују на позитивне карактеристике и погодности које за неке особе пружа чланство у екстремистичкој организацији. Ови фактори укључују: осећај припадности и важности, блиске особе које су већ чланови екстремистичке групе, привлачност лидера, духовно испуњење, запослење, финансијска помоћ, авантура, друштвени статус, поштовање вршњака, самопоуздање и лично оснаживање, осећај перспективности, перцепција екстремистичке групе као морално исправне, изградња култа (расне, верске, етничке, родне) надмоћи групе у односу на остале заједнице у друштву.

Контекстуални фактори (*contextual factors*) се односе на однос државних институција који подстиче радикализацију. То су: репресивне акције државних органа; угрожавање људских права; нефункционална управа и јавни сервиси грађана; криминал и криминални квартави у којима је ретко присутна полиција; слабост безбедносног апарата државе; дубоко укорењена корупција; недемократичност друштва, аутократски концепт владавине са слабом или фиктивном опозицијом итд.

Концепт политичке социјализације у условима дуготрајних етнонационалних и религијских сукоба. Процес радикализације може да има своја изворишта и у историјско-политичким релацијама које постоје у појединим деловима света и државама. Радикализација појединаца и група се знатно чешће дешава у оним подручјима где постоје историјски дуготрајни политички и етнорелигијски конфликти. Примери временски дугих неразрешених сукоба Израелаца и Палестинаца, ирских протестаната и католика, Турака и Курда јесу неки од показатеља како се у условима сталног конфликта развија и насилни екстремизам. Овде се дешава један зачаран круг насиља који се тешко прекида. Насиље кроз ратове и тероризам са собом увек носи жртве, а тиме свака од страна у сукобу добија „леgitимитет за освету” и одбрану националне или верске части. Сукобљене стране у оваквим конфликтима стварају историјска сећања и своје истине о пореклу и жртвама сукоба. У таквим условима, политичка социјализација се развија ка усвајању модела нетрпељивости, осећања националне и етничке угрожености и „исправљања историјских неправди”. То само повећава потенцијал за развој радикализације.

Концепт „усамљеног вука” (*lone wolf*). „Тероризам усамљеног вука” је феномен који је познат још од 19. века као део различитих анархистичких уверења која су

заступала идеју о „индивидуалном отпору без вођства”. Овим концептом се објашњавају насилни екстремизам и терористички акти оних људи који не припадају терористичким организацијама или групама. То су појединци који чине политички мотивисано насиље али без директне везе са истомишљеницима или организаторима насилних екстремистичких делања. Ради се о особама које се самостално радикализују и које је тешко, из позиције служби безбедности, открити и проценити у погледу степена мотивисаности и спремности за терористичке акте (Spraaij, 2012).

Радикализација „усамљеног вука” се објашњава као мултифакторски процес који обухвата више фактора ризика: 1) тражење смисла у саможртвовању за више циљеве; 2) морално уверење да се насилним актом извршава „правда” и „освета” према замишљеном или стварном непријатељу; 3) неке психопатолошке особености појединаца, као што су антисоцијални поремећај личности, опсесивно-компулзивни поремећај, шизофренија, претерано самотњачка природа личности; 4) утицај дисфункционалне породице, а посебно оне у којој су била присутна агресивно-параноична понашања; 5) мотивисаност и емоционализација одређеном идеологијом; 6) коришћење интернета и сајбергрупа за развој идеологије и самостално осмишљавање терористичких аката. Случај радикализације екстремног десничара Андерса Брејвика (Anders Behring Breivik) из 2011. године, који је у омладинском летњем кампу социјалдемократске омладине у Ослу убио 69 и ранио 60 тинејџера, јесте један од најпознатијих примера тероризма „усамљеног вука” у Европи (Bartlett, 2014).

Приступи развоја или тока радикализације

Концепт постепеног тока развоја радикализације. Овај приступ указује да се радикализација одвија постепено кроз деловање друштвених покрета и идеологија који појединцима дају значења политичке стварности. Радикализација се тако схвата као процес стицања идентитета који води ка политичком екстремизму и жељи за укључивањем у терористичке активности. Овај процес се може одвијати кроз групу, организацију и преко медија. Појединци, који су изложени политичкој социјализацији која промовише насилни екстремизам као средство политичке борбе, пролазе фазе током којих постепено развијају своје мотиве за насилним политичким деловањем. То су обично четири опште фазе: 1) изложеност новом погледу на свет и постојање сазнајне отворености; 2) идеолошко стварање значења контекста проблема и тежњи групе којој појединац припада; 3) подстицање групних прича о историји проблема и сукоба, угрожености групе, етичности борбе, легитимности насилног деловања; 4) улазак у групу.

Концепт „степеница ка тероризму”. Према овом концепту, радикализација јесте психолошки процес транзиције појединца који води до насилног екстремизма (Moghaddam, 2005). Радикализација се, симболично речено, одвија као процес „пењања степеницама”. Сваки појединац одлучује на ком степенику ће се зауставити, ако верује да су његове могућности за терористичко деловање смањене. Она почиње осећањем незадовољства социјалним положајем појединца и перцепцијом да му је угрожен идентитет и да је ускраћен за вредности у друштву у коме живи. Према Могадамовом (Moghaddam) моделу, људи увек теже да унапреде свој социјални положај. Ако је овај покушај неуспешан, то доводи до очаја или беса. Ова

осећања се пројектују на „непријатеља” који се сматра узроком личног неуспеха. „Непријатељ” може да буде нека друга етничка група, појединци из система власти или политички поредак. Када се формира бес против „непријатеља”, неки појединци прихватају насилне екстремне идеологије и показују наклоњеност терористичким активностима. Потом се придружују екстремистичким групама и изолују од заједнице. Неки од њих се одлучују и да непосредно учествују у терористичким актима. Овај концепт указује да се појединац у сваком тренутку може вратити и на „степеницу ниже” и тиме кренути у процес дерадикализације.

Концепт линеарног процеса. Овај концепт је служио за објашњење развоја дихадистичког тероризма код грађана исламске вероисповести који живе у западним државама. Према њему, радикализација има четири фазе (Silber, Bhatt, 2007, str. 1) „предрадикализација” – време пре него што је појединац изложен исламском фундаментализму; 2) „самоидентификација” – појединци кроз проучавање селефијског ислама прихватају идеолошке доктрине и удружују се са другим присталицама исламског фундаментализма; 3) „индоктринација” – јачање радикализације кроз посвећеност фундаменталистичкој идеологији и њеним следбеницима; 4) „дихадизација” – прихватање пракси дихада и испуњавање личних обавеза у насилним активностима.

Концепт групне динамике. Према овом приступу, радикализација јесте социјално-психолошки процес. Појединац развија екстремистичка политичка уверења под дејством групе којој припада. Из социјалне психологије је познато да се појединачна понашања мењају под утицајем групе. Група има моћ да код појединца створи виши ниво храбрости и нижи ниво рационалности у одлукама, нижи ниво самоконтроле понашања, као и да оснажи предрасуде према другим социјалним групама. Такође, и степен самоодговорности се смањује унутар групе. Дејство групе посебно има снажан ефекат на оне појединце који су изоловани из ширег друштва, где група нуди социјално прихватање и награде за жељено понашање. Тиме се повећава и степен послушности појединца и лакше прихватање групних захтева, па и када су они насилно екстремистичке природе. Истраживања радикализације из овог концепта посебно отвара питања деловања групе унутар услова живота у затвору. Затвори често олакшавају ширење екстремистичке идеологије, пружајући затвореницима могућности за склапање савеза, размену искустава и регрутовање потенцијалних извршилаца терористичког чина (Rushchenko, 2019).

Закључак

Као што је показано у овом раду, радикализација се објашњава различитим концептима. У научној заједници не постоји целовито развијена и интегративна теорија која би објаснила овај сложени динамички феномен. Неки концепти су настали у сврху деловања безбедносних служби, нпр. препознавања фактора ризика ради ране идентификације радикалованих појединаца и група. Други концепти су засновани на општим психолошким или друштвеним теоријама, попут теорије групе. Трећи концепти објашњавају политичке, социјалне, економске, медијске, културне, историјске контексте, који доприносе развоју радикализма. Четврти се баве индивидуалним и групним условима политичке социјализације који доприносе радикализацији итд.

Најближи целовитој теорији јесте Могадамов концепт „степеница ка тероризму”, који радикализацију сагледава у интерактивном психосоцијалном процесу који се постепено дешава на релацији појединац–група–заједница–друштво. Но, његова слабост је што занемарује шире повезане политичке, историјске и ресурсне узроке радикализације.

Целовита теорија радикализма би требало да узме у обзир различите међусобно условљене и повезане димензије овог процеса. По нама, она би могла да се зове *интегративна теорија развоја радикализације*. Основно полазиште јесте да је радикализација процес који се одвија на три нивоа: микро (индивидуалне психосоцијалне особености), мезо (обележја уже заједнице) и макро (шире друштво и глобална политичка ситуација). Услови овог процеса имају субјективне и објективне карактеристике.

Узроци радикализације се могу сагледати као структурални, економски, културни, социјални, ресурсни, историјски и индивидуални. Радикализација има и непосредне факторе ризика или покретаче, као скуп међусобно условљених чинилаца битних за њен развој. Радикализација се испољава на три основна нивоа, на индивидуалном, групном и масовном. Она је процес који има интерактивни ток, „механизме” или фазе развоја. Поред тога, радикализација се одвија и кроз средства као што су медији и пропаганда.

Веза између ових димензија огледа се у интерактивном односу који постоји између нпр. услова, узрока и фактора радикализације са њеним фазама и током. Такође, док структурални узрочни чиниоци јесу контекстуални фактори, дотле су особености појединаца и ужих заједница непосредни покретачи радикализације. Истовремено деловање више узрока и фактора ризика доприноси већој вероватноћи од негативног исхода радикализације, а то је развој насилног екстремизма и тероризма. Целовита теорија има, поред научног, и друштвени значај јер шире и систематичније указује на правце превенције радикализације, као и на кораке у процесима дерадикализације оних појединаца и група који се налазе на неком од степеника развоја који води ка насилном екстремизму.

Aleksandar L. Jugović¹
University of Belgrade,
Faculty of Special Education and Rehabilitation
Belgrade (Serbia)

Dragan V. Živaljević²
National Security Academy
Belgrade (Serbia)

NOTIONAL AND CONCEPTUAL APPROACHES TO RADICALIZATION AS A PROCESS OF VIOLENT EXTREMISM DEVELOPMENT

(Translation In Extenso)

Abstract: Radicalization is a political, social, psychological and group process that leads to the circumstances where certain political beliefs are accompanied by the readiness of an individual or a group to manifest violent extremism and acts of terrorism in a direct manner. This paper is aimed at the analysis of the concepts of radicalization, extremism and terrorism, and the classification and explanation of different concepts of radicalization. The paper applies the methods of analysis, synthesis and classification. Radicalization is classified and explained through three general approaches: structural contexts, risk factors and the development of radicalization. The key result of the paper is the conclusion about the need for the scientific development of a comprehensive theory of radicalization. The synthetic integrative theory of radicalization development should take into account different and mutually conditioned dimensions of this process.

Keywords: radicalization, violent extremism, terrorism

Introduction

Due to the historical, political and cultural conditionality in defining, the concept of radicalization as a process that leads certain individuals and groups towards the manifestation of violent extremism and acts of terrorism has been differently interpreted. Apart from objective difficulties in the definition, the reasons for the lack of consent lie in global political interests and consequences that its principled determination may have. It is best illustrated by Serbia's experience where the western powers, under the guise of "human rights protection" of the Albanian minority, first illegitimately conducted the 1999 military intervention, and then some of those powers also recognized the self-declared secession

---

¹ ajugovic1971@gmail.com

² zivaljevic@gmail.com

of the Autonomous Province of Kosovo and Metohija, which actually took place through the process of mass radicalization that led to terrorism.

The issue of violent extremism and terrorism arose in western countries in the 21st century particularly after the 2001 terrorist attacks in the USA, and then in many places in the EU member states by the Islamic State of Iraq and the Levant (ISIL). In the official EU documents, terrorism is considered a major security threat to the European Union (EUROPOL, 2020). According to EUROPOL data (EUROPOL, 2020), in the three-year period from 2017 to 2019, there were as many as 453 acts of terrorism committed in the EU member states, and 3,279 people were arrested. In 2019, in the acts of terrorism in the EU member states 10 people were killed while 26 people were injured (EUROPOL, 2020, p. 11).

Radicalization and extremism form a potential framework for manipulation of those who organize politically motivated violent behaviours, as well as the state representatives who may use the fight against extremism to spread “the fear culture” among citizens and to endanger human rights under the veil of security concerns. In numerous media reports, but also in scientific literature, the concepts of radicalization, extremism and terrorism are frequently seen as synonyms, although there are clear differences among them.

Therefore, from the scientific perspective, it is important to place the notion and concept of radicalization in the space of the conceptual-theoretical debate. The first aim of this paper is to analyze the concepts of radicalization, extremism and terrorism. The first aim is to classify and explain different concepts of radicalization. Finally, the third aim is to make a framework for the development of a comprehensive and integrative theory of radicalization.

The methodological approaches used in the paper are: analysis – which on the basis of general concepts of radicalization derives specific facts about the nature of this phenomenon; synthesis – which on the basis of individual findings about the concepts of radicalization derives general elements that may serve as a framework for the development of an integrative theory of radicalization; classification – which organizes the findings about radicalization into categories enabling its clearer understanding.

The concept of extremism and terrorism

Historically, the word *extremity* was first used in public by Stephen Gardiner, an English bishop, in 1546 to describe his enemies (Bötticher, 2017). Etymologically, the notion of extremism refers to consistency, extremeness, and intransigence in ideas or actions. Extremism is the “behaviour that is on the border of the permitted, with the tendency of crossing the marked border” (Đorić, 2014, p. 21). Permitted behaviours are defined by positive legislation, as well as cultural, customary or moral norms.

The definitions of extremism in anti-terrorist strategies of many countries are often unclear and too broad, which enables holders of power to use such circumstances to fight against their internal political and ideological opponents, and to weaken their opposition potential (Neumann, 2017). The determination of extremism is permeated by ideologies, narrower group interests, culture-value and legal systems.

If extremism was to be determined from the aspect of human rights and negative social consequences, several conclusions could be made. Extremism is a context of both broader social violence and the result of the process of individual and group radicalization.

It is a complex social phenomenon, founded on overemphasized biological needs of self-defence from “others” and the xenophobic version of understanding of a certain identity. Behind extremism, there is a system of beliefs that serves for forming and justifying violent behaviours directed towards other racial, religious, ethnic and political groups which are perceived as hostile (Simeunović, 2009).

Extremism is not a belief or behaviour originating only from religious motives, which has become a dominant discourse in interpreting Islam-motivated terrorism in the western public nowadays. The problem with this approach is the simplification and potential stigmatization of the religion that takes on different forms, from Wahhabism, postmodern Islam, radical Islam to Euro-Islam (Duhandžija-Ilić, 2017).

Extremist behaviour is present in all spheres of the society: politics, economy, sports, inside peer groups and social media, Extremist motives are often intertwined with the spheres of religion, politics, historical experience, economic and social situation and cultural beliefs.

In democratic systems, extremism is understood as an ideology of intolerance and exclusion, which is directed against the principles of democracy and human rights. An extremist is “a person whose goal is to accomplish his/her ideological belief by attacking life, freedoms and human rights” (Yu Byung-hu, 2017, p. 13). The one who has adopted violent extremist beliefs usually supports acts of terrorism and potentially is willing to participate in them. In striving to profile this concept as clearly as possible, the term of violent extremism is made.

The concept of terrorism originates from Latin words *terrere* and *terre*, meaning “to frighten” or “to intimidate”.

Terrorism is defined as “a complex form of organized group and, less frequently, institutional political violence. It is characterized not only by frightening brachially physical and psychological, but also sophisticated technological methods of political struggle, usually in times of political and economic crises, and rarely in the conditions of achieved economic and political stability of a society. Through acts of terrorism, there is an attempt to achieve ‘great goals’ in a morbidly spectacular manner” (Simeunović, 2009, p. 80).

This form of political violence always involves violence for the purpose of achieving political goals through causing fear in the society, since it is usually accompanied by indirect victims, i.e. the suffering of innocent citizens. Psychological effects of terrorist attacks in terms of causing fear, panic and social anxieties among citizens, are considered one of the most important goals of this type of political violence. Terrorism is also a security problem, as well as a social deviation, because it endangers significant social values such as people’s lives, freedom, property and the country’s political system (Živaljević, Jugović, 2014).

However, it is also important to note that terrorism is not the only form of politically motivated violence, and all political violence is not the same as terrorism either (Beriša, 2013). There are multiple forms of political violence in addition to terrorism such as: threat of force, coercion, pressure, psycho-physical abuse, repression, political murder, assassination, terror etc. (Simeunović, 1993). Moreover, political violence can sometimes have a positive role, particularly when it comes to the fight against terrorism or to defensive war (Đorić, 2013).

From the political perspective, approaches to terrorism are often inconsistent and interest-based: identical violent political activities of individuals or groups in one case are labelled as terrorism, while in another they are promoted as progressive ideas directed towards achieving human and national rights and freedoms.

When types of terrorism are analyzed, it is associated with ideological sources, motives or extremist beliefs. Although motives for terrorism may be various, usually one ideology is dominant. Therefore, according to EUROPOL (EUROPOL, 2020, pp. 94–95), in the EU member states there are five forms of ideologically motivated terrorism. Those are: 1) jihadist; 2) right-oriented; 3) left-oriented and anarchist; 4) ethno-nationalist and separatist; and 5) focuses on a single social problem.

Radicalism and radicalization

The concept of radicalism (Latin *radicis, radicalis* – root, from the root) usually refers to political ideas about the necessity of an overall change of a social or political system. This approach to social change may be also understood as a driving force of the society (Yu Byung-hu, 2017). Throughout history, radical movements had many progressive and liberal political ideologies. The concept of radicalism is also found in the names of political parties within groups of the so-called extreme right or left political orientations. Moreover, radicalism is associated with certain social and religious groups as well, so the term “religious radicalism” is also used. Historically, radical movements have been more oriented towards progressive reformism than utopian extremism and glorification of mass violence (Bötticher, 2017).

On the other hand, radicalization refers to the process that leads to certain political beliefs being accompanied by the willingness of individuals to give direct support or be engaged in acts of violence (Dalgaard-Nielsen, 2010). Being prepared for an act of violence, which is perceived as the only means in political action, is the ultimate outcome of the process of radicalization. For that reason, radicalization is most often associated with political violence as its key feature (Neumann, 2013).

Political violence is part of social violence occurring through the direct or indirect (latent) use of force in the sphere of politics or political processes. It refers to the use of force over conscience, body, life, will or material goods of an actual or potential political opponent (Simeunović, 1993).

Radicalization can be defined as a process of building extremist beliefs, feelings and behaviours that are opposite to basic social values, democratic principles and universal human rights. These beliefs advocate the supremacy of a group that is based on racial, religious, economic or social affiliation (Trip, S., et al., 2019). Radicalization is a “process in which a person becomes an extremist” (Borum, 2011, pp. 9).

In literature, the narrower term of terrorist radicalization is also mentioned in literature. That is the process during which an individual or a group of people are openly exposed to ideological terrorist messages and systems of beliefs, undergoing the transformation of their beliefs from relatively moderate ones to the adoption of terrorist views, ideals and aspirations which may lead to committing an act of terrorism (Kisić, Barišić, Đukanović, 2019). This process is conditioned by historical, social, cultural, political, psychological and religious factors.

Concepts of understanding radicalization

By analyzing the scientific and expert literature that deals with radicalization, we see that the phenomenon can be classified through three general approaches with their respective concepts (Table 1).

Structural context approaches to radicalization

The concept of social disintegration. Structural characteristics of those societies that produce large inequalities in the sphere of economic, political, ethnic and cultural rights create in increased risk of the occurrence of radicalization. The risk groups regarding the development of violent extremism include those groups that are more experienced in social exclusion in terms of poor life chances, discriminations, frustration, betrayed expectations, social deprivation, marginalization, social non-integration, poor economic opportunities, inaccessibility of social rights and education, forced migrations, involvement in illegal economic activities etc. Those individuals who experience repression and humiliation in their everyday life may be more susceptible to highly politicized and emotional images of their compatriots' suffering (USAID, 2017). Some studies confirm the connection between social exclusion, non-acceptance of the cultural identity and radicalization (Doosje et al., 2012).

The concept of political drivers of radicalization. When explaining radicalization, some approaches particularly emphasize political drivers of this process, so in that respect the following are listed (USAID, 2017, pp. 6–7): denial of political rights and civil freedoms; severe government repression and grave violations of human rights; foreign occupation; political and military interference of other countries; endemic corruption and impunity of closely-connected elites; isolated regions with low population density; local conflicts and the inability of governments to overcome them; discredited governments and weak political opposition; intimidation and coercion by extremist groups, where government bodies cannot provide protection to their citizens; the perception of the international system as essentially unjust, hostile and discriminatory towards some societies and nations; “pro-active” extremist (e.g. religious) programs present in the community.

The concept of media exposure and use. Through this discourse, radicalization is perceived as a media-mediated phenomenon and process. Digital and traditional media are seen as the space and instrument of different stages of radicalization – from propaganda, when the followers of ideas are found and messages of extremist organizations are promoted, to the training for committing acts of terrorism: bomb making, weapons use or attack coordination. The concept of terrorist propaganda through demagogy, populism and extremist narratives involves demonizing the enemy, assuming the role of a victim, sending messages about one's own superiority, creating beliefs about religious and ideological purity, creation of an emotional relationship with the surrealist “god's orders” etc. A special area of radicalization is building motivation and training for committing cyberterrorism through attacks on computer networks and information with the aim of intimidating or forcing the government and other political subjects to realize some interests of the terrorists.

The concept of favourable conditions and resources. This concept starts from the need to understand suitable conditions and resources for the development of radicalization. The conditions refer to the dominant cultural atmosphere in a narrower social environment,

relations of power and authority within a community, the degree of organization of the network that motivates and recruits group members, method of conspiratorial action, financing activities and instruments of resource mobilization necessary for conducting terrorist attacks (people, transportation, flats, weapons etc.).

Radicalization risk factor approaches

The concept of cognitive and behavioural risk factors. According to Dzhekova (Dzhekova et al., 2017), radicalization is a process taking place through the effects of two groups of risk factors. They are behavioural (such as changes in someone's behaviour or appearance) and cognitive (expressing opinions, beliefs and attitudes verbally). Each of these two factors, depending on the risk degree, can be divided into 3 categories: suggestive, warning and high-risk ones (Dzhekova et al., 2017).

Cognitive suggestive factors are: open expression of dissatisfaction towards social or personal life conditions; expression of a dichotomous view of the world (us-them); disrespect or renouncement of the legitimacy of authorities; negative narratives towards certain groups (such as LGBT community, other ethnic, religious and political groups). Warning cognitive signs are: spreading ideas about illegitimate radical changes of the democratic society; open expression of support to terrorist organizations and goals; open expression of violence-supporting attitudes.

Suggestive behavioural indicators consist of: termination of ties with families and friends and social withdrawal; visible changes in practising religious rituals and other everyday habits; exposure to the influence of religious and ideological leaders and recruiters of extremist groups; acceptance of extreme political rhetoric; social isolation of some social groups or entire communities as a consequence of marginalization. Warning behavioural indicators are: possession or distribution of extremist literature and propaganda contents, organizing, leading or attending protests with the aim of providing support to extremist ideas and goals; contact with extremist groups or membership in them; involvement in criminal activities.

High-risk indicators are: travelling to the countries with high political risks and conflicts, taking part in combat and military training; purchase of weapons and necessary material for conducting a violent act of terrorism.

The above-mentioned factors are an indicative set of potential signs pointing to the higher probability of radicalization, but not necessarily to its development in the end. The reason for it is that risk factors also interact with protection factors such as: social competencies, level of self-esteem, intelligence, adults' support to the young, pro-social and non-extremist environment etc.

The concept of push, pull factors and conceptual factors. This concept distinguishes the impact of three groups of factors on the development of radicalization (Kisić, Barišić, Đukanović, 2019, pp. 11–13).

Push factors refer to negative social, cultural and political characteristics of a certain social environment, such as: social exclusion, inequality, poverty, discrimination, limited access to good-quality education, unemployment, the feeling of social injustice, deprivation of civil rights and freedoms, non-acceptance of group identities, cultural oppression, political dissatisfaction etc.

Pull factors are of a personal nature and indicate positive characteristics and benefits offered to some people by their membership in an extremist organization. These factors include; the feeling of belonging and importance, close people who are already members of an extremist group, attractiveness of the leader, spiritual fulfilment, employment, financial aid, adventure, social status, peer respect, self-confidence and personal empowerment, feeling of perspective, perception of an extremist group as morally proper, cult building of (radial, religious or gender) superiority of the group in relation to other communities in the society.

Contextual factors refer to the attitude of government institutions that encourages radicalization. Those are: repressive actions of government bodies; endangerment of human rights; non-functional management and public citizen services; crime and criminal parts of town rarely visited by the police; weak security apparatus of a country, deeply rooted corruption; undemocratic society, autocratic concept of rule with poor or fictitious opposition etc.

The concept of political socialization in the conditions of long-lasting ethno-national and religious conflicts. The radicalization process may also have its sources in historical-political relations existing in some parts of the world and countries. Individual and group radicalization occurs much more frequently in those regions with historically persisting political and ethno-religious conflicts. The examples of long-lasting unresolved conflicts of Israelis and Palestinians, of Irish Protestants and Catholics, and of Turks and Kurds, are some of the indicators as to how violent extremism develops in the permanent conflict conditions. There is a vicious circle of violence that is difficult to break. Violence through wars and terrorism always takes victims, and therefore each side in a conflict gets “legitimacy for revenge” and defence of national or religious honour. The conflicting sides in these conflicts create historical memories and their own truths about the cause and victims of the conflict. In such circumstances, political socialization develops towards adopting the model of intolerance, the feeling of national and ethnic endangerment and “rectification of historical injustices”. This only increases the potential for the development of radicalization.

The “lone wolf” concept. “Lone wolf terrorism” is a phenomenon existing ever since the 19th century as a part of different anarchist beliefs advocating the idea of “individual resistance with no leadership”. This concept explains violent extremism and acts of terrorism of those people who do not belong to terrorist organizations or groups. Those are individuals who commit politically motivated violence, but without any direct relationship the like-minded people or with the organizers of violent extremist actions. They are self-radicalized people who are difficult to detect from the position of security services and to assess the degree of their motivation and willingness for acts of terrorism (Spaij, 2012).

“Lone wolf” radicalization is explained as “a multi-factor process involving several risk factors: 1) looking for the meaning in self-sacrifice for higher goals; 2) moral belief that “justice” and “revenge” are accomplished by a violent act against an imaginary or real enemy; 3) some psychopathological features of an individual, such as antisocial personality disorder, obsessive-compulsive disorder, schizophrenia, excessively lone wolf nature of a person; 4) influence of a dysfunctional family, in particular the one with prevalent aggressive-paranoid behaviours; 5) motivation and emotionalization by an ideology; 6) the use of the Internet and cybergroups for developing an ideology and independently

conceiving acts of terrorism. The 2011 case of radicalization of extreme right-wing Anders Behring Breivik, who killed 69 and injured 60 teenagers in a youth summer camp of the Social Democratic Youth in Oslo, is one of the best known examples of “lone wolf” terrorism in Europe (Bartlett, 2014).

Radicalization development course approaches

The concept of the gradual course of radicalization development. This approach indicates that radicalization occurs gradually, through the action of social movements and ideologies that give the meanings of political reality to individuals. Therefore, radicalization is understood as a process of obtaining the identity that leads towards political extremism and the desire to get involved in terrorist activities. This process may take place through a group, an organization or via media. Individuals exposed to political socialization that promotes violent extremism as an instrument of political struggle, undergo stages during which they gradually develop their motives for violent political acting. Those are usually four general stages: 1) exposure to a new view of the world and the existence of the cognitive openness, 2) ideological creating of the meaning of the context of the problem and the aspirations of the group an individual belongs to; 3) enticing group narratives about the history of problems and conflicts, group endangerment, ethics of struggle, legitimacy of violent acting; and 4) joining a group.

The “staircase to terrorism” concept. According to this concept, radicalization is a psychological process of the individual’s transition leading to violent extremism (Moghaddam, 2005). Radicalization, symbolically speaking, takes place as a process of “climbing the staircase”. Every individual decides which stair to stop on, if he/she believes that his/her opportunities for terrorist action are reduced. This begins with the individual’s feeling of dissatisfaction with the social position, and the perception that his/her identity is endangered so that he/she is deprived of the values of the society he/she lives in. According to Moghaddam’s model, people always strive to improve their social position. If this attempt is unsuccessful, it leads to despair or fury. These emotions are projected on the “enemy” that is considered the cause of a personal failure. The “enemy” can be another ethnic group, individuals from the system of power, or a political order. When fury against the “enemy” is created, some individuals accept violent extremist ideologies and show disposition towards terrorist activities. Then they join extremist groups and isolate themselves from the community. Some of them also decide to take direct part in acts of terrorism. This concept indicates that an individual can always return to the “stair below” too, and thus embark on the deradicalization process.

The linear process concept. This concept served to explain the development of jihadist terrorism among the citizens of Islamic religion who live in western countries. According to the concept, radicalization has four stages (Silber, Bhatt, 2007, pp. 1) “pre-radicalization” – the time preceding the individual’s exposure to Islamic fundamentalism; 2) “self-identification” – through studying Salafi Islam, individuals accept ideological doctrines and join other followers of Islamic fundamentalism; 3) “indoctrination” – the strengthening of radicalization through commitment to the fundamentalist ideology and its followers; 4) “jihadization” – accepting jihad and fulfilment of personal obligations in violent activities.

The group dynamics concept. According to this approach, radicalization is a social-psychological process. An individual develops extremist political beliefs under the influence of the group he/she belongs to. Social psychology shows that individual behaviours change under the group influence. The group is able to create a higher level of the individual's courage and a lower level of rationality in decisions, a lower level of behaviour self-control, as well as to strengthen prejudice against other social groups. Moreover, the self-responsibility degree is also reduced within the group. The group effect has a particularly strong effect on those individuals that are isolated from the broader society, where the group offers social acceptance and awards for the desired behaviour. This also increases the degree of the individual's obedience and easier acceptance of group requirements, even when they are of a violent extremist nature. The research of radicalization from this concept particularly opens the question of the group's action in the conditions of life in prison. Prisons often facilitate the spread of the extremist ideology, giving prisoners the opportunity to make alliances, exchange experiences and recruit potential perpetrators of an act of terrorism (Rushchenko, 2019).

Conclusion

As this paper shows, radicalization is explained by different concepts. In the scientific community, there is no comprehensively developed and integrative theory to explain this complex dynamic phenomenon. Some concepts have been made for the purpose of the action of security services, e.g. detecting risk factors because of early identification of radicalized individuals and groups. Other concepts are based on general psychological and social theories, such as the theory of the group. The third group of concepts explains political, social, economic, media, cultural and historical contexts that contribute to the development of radicalism. The fourth group deals with individual and group conditions of political socialization contributing to radicalization etc.

The closest to the comprehensive theory is Moghaddam's concept of the "staircase to terrorism", which perceives radicalization in an interactive psycho-social process that gradually takes place among individual-group-community-society. However, its weakness is the fact that it neglects more broadly connected political, historical and resource causes of radicalization.

The comprehensive theory of radicalism should take into account different mutually conditioned and connected dimensions of this process. In our opinion, it could be called the *integrative theory of radicalization development*. The basic starting point is that radicalization is a process taking place at three levels: micro (individual psycho-social features), meso (features of a narrower community) and macro (the broader society and the global political situation). The conditions of this process have subjective and objective characteristics.

The causes of radicalization can be seen as structural, economic, cultural, social, resource, historical and individual. Radicalization also has direct risk factors or drivers, like a set of mutually conditioned factors relevant to its development. Radicalization is manifested at three basic levels – individual, group and mass. It is a process with the interactive course, "mechanisms" or stages of development. In addition, radicalization takes place through instruments such as media and propaganda as well.

The connection between these dimensions is reflected in the interactive relationship existing between, for example, conditions, causes and factors of radicalization, and its stages and course. Moreover, while structural causal factors are contextual factors, the specific features of individuals and narrower communities are direct drivers of radicalization. Concurrent action of several causes and risk factors contributes to higher probability of the negative radicalization outcome, i.e. the development of violent extremism and terrorism. The comprehensive theory, apart from the scientific significance, is also socially significant because it more broadly and systematically points to the directions of the prevention of radicalization, as well as the steps in the deradicalization processes of those individuals and groups which are at one of the stairs of development leading towards violent extremism.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Bartlett, J. (2014). *The Dark Net: In the Digital Underworld*. Beograd: Laguna. [In Serbian]
- Beriša, H. (2013). Basic Characteristics of Political Violence. *Vojno delo*, 65 (2), 165–201. [In Serbian]
- Borum, R. (2011). Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories. *Journal of Strategic Security*, 4(4): 7–36. <http://dx.doi.org/10.5038/1944-0472.4.4.1>. Available at: <https://scholarcommons.usf.edu/jss/vol4/iss4/2/>
- Bötticher, A. (2017). Towards Academic Consensus Definitions of Radicalism and Extremism: Perspectives on Terrorism. *Terrorism Research Initiative*, 11(4), 73–77. Available at: <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/623/1228>
- Dalgaard-Nielsen, A. (2010). Violent Radicalization in Europe: What We Know and What We Do Not Know. *Studies in Conflict & Terrorism*, 33 (9), 797–814. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2010.501423>. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1057610X.2010.501423>
- Doosje, B., Van den Bos, K., Loseman, A., Feddes, A. R., Mann, L. (2012). My in-group is superior!. Susceptibility for radical right-wing attitudes and behaviors in Dutch youth. *Negotiation Conflict Manage Resolution*, 5, 253–268. <https://doi.org/10.1111/j.1750-4716.2012.00099.x>. Available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1750-4716.2012.00099.x>
- Duhandžija Ilić, Z. (2017). Bassam Tibi's Euro-Islam. *Sociološki pregled*, 51 (3), 446–456. DOI: [10.5937/socpreg51-15549](https://doi.org/10.5937/socpreg51-15549)
- Dzhekova, R., Mancheva, M., Stoyanova, N., Anagnostou, D. (2017). *Monitoring Radicalisation: A framework for risk indicators*. Sofia: Centar for the study of democracy.
- Đorić, M. (2013). *Ideologically motivated extremism as a generator of political violence (doctoral dissertation)*. Beograd: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu. [In Serbian]
- Đorić, M. (2014). *The extreme right: international aspects of right-wing extremism*. Beograd: Nauka i društvo Srbije. [In Serbian]
- EUROPOL (2020). *European Union Terrorist Situation and Trend report (TE-SAT)*, European Union Agency for Law Enforcement Cooperation.

- Kisić, I., Barišić, S., Đukanović, P. (2019). *For communities resistant to radicalization and violent extremism – a handbook for education professionals*. Podgorica: Centar za građansko obrazovanje. [In Serbian]
- Moghaddam F. M. (2005). The Stairways to Terrorism: A Psychological Exploration. *American Psychologist*, 60(2), 161–169. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.60.2.161>. Available at: <https://psycnet.apa.org/record/2005-01817-002>
- Neumann, P. (2013). The Trouble with Radicalization. *International Affairs*, 89(4), 873–893. <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12049>. Available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1468-2346.12049>
- Neumann, P. (2017). *Countering Violent Extremism and Radicalisation that Lead to Terrorism: Ideas, Recommendations, and Good Practice from the OSCE Region*. ICSR, King's College London.
- Rushchenko, J. (2019). Terrorist recruitment and prison radicalization: Assessing the UK experiment of 'separation centres'. *European Journal of Criminology*, 16 (3), 295–314. <https://doi.org/10.1177/1477370819828946>. Available at: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1477370819828946>
- Silber M. D., Bhatt A. (2007). *Radicalization in the West: The Homegrown Threat*. New York: NYPD Intelligence Division.
- Simeunović, D. (1993). Violence. In M. Matić (ed) *Encyclopaedia of Political Culture* (731–738). Beograd: Savremena administracija. [In Serbian]
- Simeunović, D. (2009). *Terrorism*. Beograd: Pravni fakultet. [In Serbian]
- Spaaij, R. (2012). *Understanding Lone Wolf Terrorism. Global Patterns, Motivations and Prevention*. London/New York: Springer.
- Trip, S., Bora, C. H., Marian, M., Halmajan, A. & Drugas, M. I. (2019). Psychological Mechanisms Involved in Radicalization and Extremism. A Rational Emotive Behavioral Conceptualization. *Front. Psychol.*, 06 March 2019, <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00437>
- USAID (2017). *Development assistance and counter-extremism: A guide to programming*. USA: United States Agency for International Development (USAID) and Bureau for Africa (USAID/AFR).
- Yu Byung-hu (2017). Theoretical Approach to Radicalization and Violent Extremism that leads to Terrorism. *International journal of terrorism & national security*, 2(2) 12–18. <http://dx.doi.org/10.22471/terrorism.2017.2.2.12>. Available at: <http://scholar.dkyobobook.co.kr/searchDetail.laf?barcode=4010026090923>
- Živaljević, D., Jugović, A. (2014). Terrorism as security problem and social deviance. *Nauka, bezbednost, policija*, 1, 85–96. DOI: [10.5937/NBP1401085Z](https://doi.org/10.5937/NBP1401085Z)

ПРИЛОГ / APPENDIX

Табела 1. Општи приступи и концепти радикализације / Table 1. General approaches and concepts of radicalization

Општи приступ / General approach	Концепти / Concepts
<p>Структурални контексти радикализације / Structural contexts of radicalization</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Социјална дезинтеграција / Social disintegration – Политички покретачи радикализације / Political drivers of radicalization – Медијска изложеност и употреба / Media exposure and use – Концепт погоднујућих услова и ресурса / Concept of favourable conditions and resources
<p>Фактори ризика радикализације / Risk factors of radicalization</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Когнитивни и бихејвиорални фактори ризика / Cognitive and behavioural factors – Фактори одбијања, привлачења и контекста / Push, pull and contextual factors – Политичка социјализација у условима дуготрајних сукоба / Political socialization in long-lasting conflicts – „Усамљени вук“ / “Lone wolf”
<p>Развој или ток радикализације / Development or course of radicalization</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Постепени ток развоја радикализације / Gradual course of radicalization development – „Степенице ка тероризму“ / “Staircase to terrorism” – Линеарни процес / Linear process – Групна динамика / Group dynamics

← НАЗАД

← BACK